

Az egyetemi könyvtárak könyvtárpolitikai és igazgatási kérdései

Két kérdéssel kívánok foglalkozni:

- ▶ saját könyvtáram és egyetemem helyzetével, valamint azokkal a meghatározó tényezőkkel, amelyek fontosak a német egyetemi könyvtárak jövődjének fejlődésében;
- ▶ néhány őszinte, talán naiv észrevétel közlésével a könyvtárpolitika és igazgatás határterületeiről.

A mainzi egyetemi könyvtár helyzete, és a német egyetemi könyvtárak szempontjából fontos, meghatározó tényezők

A mainzi egyetemnek kb. 26 000 hallgatója van. A mainzi egyetemi könyvtár felépítése és szervezete hagyományos: egy központi, és kb. 90 egyetemi tanszéki könyvtárból áll, amelyek a munka számos területén valójában egymástól függetlenül működnek. Az egyetemi könyvtár igazgatója elsősorban a központi könyvtár vezetője, de illetékessége névlegesen a decentralizált könyvtárak esetében is jelentős. A központi könyvtár költségvetését az egyetemi szenátus szabja meg. Ez azonban csak a dologi kiadásokra terjed ki. A tanszékek a decentralizált könyvtárak költségvetési keretével csak a megszabott kontingensük határain belül rendelkeznek. A döntések mint a központi könyvtár vezetőjétől, tőlem függenek, már amennyire a költségvetési és személyzeti ügyekre vonatkozó általános szabályok ezt megengedik. E szabályok a német közszolgálat minden szférájára hagyományosan érvényesek. Az angol "management" kifejezés általánosan elterjedt a német nyelvben, de csak a magángazdaságban helyes használni. Téves volna azt mondani, hogy én vagyok a felelős könyvtáram "management"-jéért. Esetemben inkább az "adminisztráció"-t kell használni. Három év alatt, amióta Mainzban dolgozom, igyekeztem mérsékelni és megszüntetni az egyetem és a központi könyvtár között fennálló régi ellentéteket, és elérni, hogy hasonló új konfliktusok ne alakuljanak ki. Az ellentétek száma nem csekély, mivel a német egyetemek központi intézményeinek sok gondjuk akad, főként azért, mert a tanszékek kevésbé bíznak a központi hatalomban. Így azután a mainzi egyetemnek sincs különösebb oka arra, hogy komolyabban érdeklődjék a központi könyvtár elvi elgondolásai iránt. Ha a cél az volna, hogy a közeli jövőben tovább folytatódjék a békés és zavartalan élet, akkor meg kellene elégedni a könyvtár eddigi túlnyomórészt elismert, illetve megtúrt munkájának folytatásával.

Akad kivétel is: a számítógépek alkalmazását a központi könyvtárban, valamint a fontosabb tanszéki könyvtárakban kezdték meg, éspedig a központi könyvtár kezdeményezésére, az egyetemi vezetés hathatós támogatásával. Továbbá az egyetem vezetői elismerik azt is, hogy a központi könyvtár beszerzési költségei igen szűkösek.

Másrészt viszont éppen elég ok van arra, hogy kijelentsük: Németországban elmúltak azok az idők, amikor vita nélkül elfogadták az egyetemi könyvtárak önértékelését. A közszolgálat egészét, kezdve a postai szolgáltatásokkal és a vasúttal, kritikusan értékelik; vitatják, melyik részüknek kell feltétlenül a közszolgálathoz tartozni, mit jelent a közszolgálat a mai emberek számára. A minket érintő kérdés tehát egy szélesebb körű vita része. A német közszolgálat történetileg inkább az államot szolgálta, mint a közt. Ez még ma is nagymértékben meghatározza a közszolgálat belső felépítését és önértékelését.

Maguk a könyvtárak is elismerik, hogy ellentmondás alakult ki, legalábbis alapszolgáltatásaik egyikében, éspedig a könyvtárközi kölcsönzésben, amely eddig ingyenes volt, de a jövőben fizetni kell majd érte. A volt NDK egyetemi könyvtárainak – de nem csak nekik – óriási személyzeti veszteséggel kell szembenézniük. Ennek okai sokkal inkább az állami költségvetés nehézségeiben, semmint a feladatok újrafogalmazásában keresendők. Váratlanul szabványokat állapítanak meg az új szövetségi államok egyetemi könyvtárainak személyi létszámára. Mind a kelet-, mind a nyugat-németországi egyetemek szigorú kényszerhelyzetbe kerültek, az ok végeredményben azonos: a kiadások és a hatékonyság problémái. A legfontosabb kiadványaitatok új politikát követnek: közvetlenül a felhasználót szolgálják ki, így mellőzik az egyetemi könyvtárakat. Az egyetemek számítóközpontjait gyorsabban érte el az egzisztenciális krízis, mint a központi egyetemi könyvtárakat. Ez az oka annak, hogy a számítóközpontok együttműködésre törekednek az egyetemi könyvtárakkal, ugyanakkor versenyre is kelnek velük a mindennapi gyakorlatban. Ráadásul – tudomásom szerint – az egyetemi könyvtárak még nem vették számításba a tanulmányi idő megrövidítésének szükségességét: a német egyetemeken folyó vitát. Határozottan tudom, hogy a mainzi egyetem hivatalos és nem hivatalos hatóságai még nem vetették fel a könyvtár értékelésének kérdését. A könyvtár igazgatója volt az, aki ebben az ügyben kezdeményezte a vélemények megismerését. Az egyetemi oktatás értékelésekor előbb-utóbb a könyvtárak is kritikai vizsgálat tárgyai lesznek. Úgy vélem, e vizsgálat középpontjában a

könyvtárhasználók számára nyújtott szolgáltatásoknak kell állniuk, mivel rövid vagy középtávon az állomány mennyiségi és beszerzési kritériumai nem befolyásolhatók lényegesen, nem is szólva a raktározási körülményekről. Ajánlatos volna, ha az egyetemi könyvtárak – elsősorban a németországiak – vitát kezdeményeznének a könyvtárpolitika kérdéseiről, minthogy ezt amúgy sem kerülhetik el, nem kevésbé azt, ha e vita kiterjedne a kiadások és a személyzeti politika problémáira is.

Németországban még messze vagyunk az ilyen, részletekre is kiterjedő vitáktól. Ha egyáltalán van valamilyen átfogó dialógus az egyetemi könyvtárak jövőjéről, akkor az a műszaki kérdésekkel és a szakmai továbbképzéssel foglalkozik.

Néhány héttel ezelőtt, amikor egyetemünk könyvtári bizottságának tagjai előtt első ízben szóba hoztam ezt a témát, és arról beszéltem, hogy szükség van a könyvtárpolitikai kérdések megvizsgálására, a következőket válaszolták:

- Ez természetes!
- Ez az első eset, hogy valamelyik központi egyetemi intézmény ilyet tesz. Legfőbb ideje.
- Reméljük, lesz is valami eredménye, ellentétben az egyetem más, nagyszabású szervezeteivel.
- Remélhetőleg ön tudja, mit tesz, mivel bizonyára sok zűrzavar támad emiatt a személyzet körében.

Mindent egybevetve széles körű, ha ugyan nem lelkes helyesléssel találkoztam.

Észrevételek a könyvtárpolitika és a könyvtárigazgatás érintkezési pontjairól

Sajnos nem mondhatjuk el, hogy a németországi közszolgálat – márpedig az egyetemi könyvtárak ennek részei – szemmel láthatóan szorgalmazná a reformokat, vagy hogy könnyűszerrel megreformálható lenne. Rendkívül bonyolult ügyről van szó, amelyet különféle törvények szigorúan szabályoznak, és amely alig változtatható meg. Óvatossá kell lennie annak, aki azt kívánja, hogy a közszolgálatot – minden hagyományos feladatával együtt – gyökeresen módosítsák. A könyvtárak mint a könyvek tárolóhelyei, és a könyvtárosok mint a könyvek őrzői, nem elavult, idejétmúlt elemei a hagyományos könyvtárfelfogásnak, ellenkezőleg: még mindig fontos részei annak a feladatnak, amelyet az egyetemi hatóságok rájuk bízta. A hagyományos szerep még mindig érvényes és fontos, ugyanakkor valamennyi jövőbeli feladat vita tárgya.

Véleményem szerint a jövőbeli könyvtárpolitika kérdéseit először maguknak az egyetemi könyvtáraknak kellene megvizsgálniuk, de erőfeszítéseiket a módszertani eljárásokkal kapcsolatos kérdések megválaszolására kell korlátozniuk. A könyvtári munka általános feltételei viszonylag szigorúak; ez azt jelenti, hogy nem volna értelme meglepni az egyetemi és állami hatóságokat olyan gondosan kidolgozott elképzelésekkel, amelyek csődöt mondanának azon

körülmények miatt, amelyek részleteit és csapdáit a német könyvtárak nehezen hagyhatják figyelmen kívül.

Amikor a könyvtárpolitika kérdéseinek a könyvtárhasználat, a használók és a követelmények részletes elemzésén alapuló vizsgálatára kerül sor, mindeképpen saját egyetemünk oktatóira kell támaszkodni. A könyvtáraknak kapcsolatban kell állniuk egyetemük kutatási tevékenységével, ami általában túllép a szokásos kapcsolatokon. Ez olyan egyetértő légkört teremthetne az egyetemen belül, amely rendszerint még hiányzik. Ami engem illet, megállapíthatom, hogy nagy tekintélyű professzorok készek segíteni nekünk. Ezért meglesz a lehetőségünk rá, hogy olyan módszereket találjunk, amelyeket nem lehet elutasítani azzal, hogy nem megfelelőek vagy szakszerűtlenek.

Noha még hozzá sem kezdtünk a szabatos módszerek kidolgozásához, máris szembetaláltam magam azoknak a túlzott óhajoknak csalódást okozó élményével, amelyek még a távoli jövőben is messze meghaladják pénzügyi, műszaki és jogi lehetőségeinket. Szomorú, hogy ilyeneket kell hallani még az olyan szakavatott használóktól is, akiknek tájékozottabbaknak kellene lenniük. Erőnket és elszántságunkat egy vagy csupán néhány célra kell koncentrálni, arra, hogy megváltozzanak munkánk szerkezeti és pszichológiai tényezői. Németországban a lehető legnagyobb energiát kell kifejtenünk, másként egyáltalán semmi nem fog megváltozni a fennálló – már említett – szigorú feltételek miatt. De semmiképp sem akarom azt mondani, hogy igazuk van azoknak a szörnyű leegyszerűsítőknél, akik félre kívánják söpörni a könyvtári munka bonyolultságát, és célját egy vagy két jelszóba sűrítik.

Minden olyan kísérlet, amely a mainzi egyetem egész könyvtári rendszerére ki akarná terjeszteni ezt a folyamatot, egyszer s mindenkorra véget vetne a tanszékekkel folyó párbeszédnek, mivel a könyvtári rendszer drasztikus centralizálására irányuló törekvést ügyes álcázásnak tekintenék. Ez az oka annak, hogy a lehetséges változtatások említett stratégiájával kizárólag a központi könyvtár vonatkozásában foglalkozom.

Figyelembe kell venni, hogy a könyvtárak életét szellemiségünk története is meghatározza. A múltbeli konfliktusok gyakran meglepő módon újjáélednek. Az emiatt támadó indulatok megakadályozhatnak minden nyitottságot a lehetséges alternatívák iránt, ami türehtetlen késedelmet okozna még a legmértékesebb reformok megvalósításában is. Az egyik professzor, aki egyetemi ügyekben nagy gyakorlatot szerzett, nemrégiben a következőket írta nekem: "Azt hiszem, egy könyvtárat nem csupán állományának és kölcsönzési statisztikai adatainak nagysága éltet, hanem az is, hogy tudatában van annak: elfogadják és elismerik. Mainzi tapasztalataim megmutatták, hogy a könyvtár könnyen elveszítheti a megbecsülést, és nehezen szerezheti vissza. Ebből arra a következtetésre jutottam, hogy a könyvtári rendszert

csak nagyon óvatosan szabad megváltoztatni, és csak valamennyi résztvevő beleegyezésével." A könyvtárpolitikai kérdésekben hozott helyes vagy hibás választásából következő sikerért vagy bukásért a könyvtár igazgatójára háruló felelősséget nem is lehetne jobban kifejezni.

Helytelen volna tehát azt hinni, hogy a könyvtár-igazgató komoly támogatásra talál, amikor könyvtárpolitikai kérdések kidolgozásával, és ilyen irányelvek megvalósításával akar foglalkozni, mégha az egyetem könyvtári bizottságának illetékessége a könyvtári rendszer egészére szól is, nem csupán a központi könyvtár dolgaira. Ha bármiféle kísérlet történe az egész könyvtári rendszer irányelveinek meghatározására, akkor a bizottságnak és az igazgatónak hosszabb időt kellene szentelnie a rendszernek, miközben a bizottság tagjai – túlnyomórészt pro-

fesszorok, de hallgatók és a különböző egyetemi csoportok képviselői is – csak kevés időt hajlandók eltölteni bizottsági feladatokkal. Ezért mind idejüket, mind ismereteiket illetően túl nagy megterhelést jelentene számukra a hagyományostól eltérő működés.

A könyvtár viszonylag sok pénzbe kerül, érdemes tehát átgondolni, lehet-e a rendelkezésre álló pénzzel és személyzettel jobb feltételeket teremteni. De nem szabad a vezetés kísérleti nyulává sem alacsonyítani. A könyvtárigazgatóknak – különösen beosztottjaikra való tekintettel – kívánatos a könyvtárak identitására vigyázniuk, és nem szabad megengedniük, hogy teljesen beolvassák őket abba a mindenre kiterjedő szolgáltatási ideológiába, amit bizonyos politikusok Németországban annyira megkedveltek.

Az OCLC pénzügyi jelentése

Az OCLC jelentette, hogy az 1992. június 30-án végződő pénzügyi évben a tagoknak nyújtott szolgáltatások árbevétele 92,5 millió dollár volt, 5%-kal több, mint az előző évben (87,7 millió dollár). A működési kiadások 87,9 millió dollárra rúgtak, ami 1%-os csökkenést jelent az előző évhez képest (88,6). Az OCLC elnöke, *K. Wayne Smith* szerint a szilárd pénzügyi helyzet lehetővé teszi, hogy a következő évben ne emeljék az árakat, s az OCLC "lenyelje" a mintegy 3 millió dolláros inflációs költségnövekedést.

Az OCLC tagkönyvtárai 36,6 millió egységet katalogizáltak, vagyis 22,6 millió tételt online módon vettek át, és 14 milliót szalagon. A nyomtatott katalóguscédulák száma tovább csökkent: 77 millióról 65 millióra.

Az OCLC bevételei között továbbra is a katalogizálás jelenti a legnagyobb tételt, bár csökkenő mértékben (1983-ban még 55%-ot tett ki az egészen belül, 1992-ben 39%-ot). Nagyon fontos szolgáltatáskört jelent a hozzáférhetőség (távközlési hálózatok használata, munkaállomások eladása és karbantartása), 36%-os részesedéssel. A katalógusok retrospektív konverziójából a bevételek 10%-a ered, az állománygyarapítási kooperációból 9%.

Az adatbázishoz 2,1 millió rekordot adtak hozzá, 170 000-rel többet, mint az előző évben. Így most összesen 24,8 millió rekordot tartalmaz, s hozzájuk 444 millió lelőhelyet. 6,1 millió online könyvtárközi kölcsönzést bonyolítottak le (az előző évben 5,4 milliót).

A részt vevő könyvtárak száma 13 847-ről 15 362-re nőtt egy év alatt.

/Advanced Technology/Libraries, 21. köt. 12. sz. 1992. p. 4–5./

(P. I.)

A könyvtárosok és az olvasók nem egyformán gondolják

Az *Illinois* Egyetem (University of Illinois) kutatói néhány kérdésben összehasonlították egymással a könyvtárosok és az olvasók véleményét, és nagy eltéréseket tapasztaltak.

Az olvasók nagyobb szerepet szánának a könyvtáraknak az *oktatásban*, mint maguk a könyvtárosok. Az olvasók 39%-a véli úgy, hogy a könyvtáraknak biztonságos tanulószobául kell szolgálniuk a dolgozó szülők iskolás gyermekeinek, a könyvtárosoknak viszont csak 3%-a van ezen a véleményen. Analfabéták oktatásával az olvasóknak a 90%-a, míg a könyvtárosoknak a 62%-a szerint kell minden könyvtárnak foglalkoznia.

Az *olvasnivalók* megválogatásában viszont az olvasók határozottan konzervatívabbnak bizonyultak, mint a könyvtárosok. A *Playboy* és a hasonló magazínokat az olvasóknak a 70%-a, míg a könyvtárosoknak csak a 37%-a, az öngyilkossági módszereket leíró könyveket az olvasóknak a 71%-a, míg a könyvtárosoknak csak a 15%-a számúzná a könyvtárakból. Az AIDS megelőzéséről szóló anyagokat a könyvtárosoknak a 96%-a, az olvasóknak csak a 85%-a, a szűletésszabályozásról szóló műveket a könyvtárosoknak a 93%-a, az olvasóknak csak az 56%-a tenné mindenki számára hozzáférhetővé.

/Information Hotline, 24. köt. 5. sz. 1992. p. 1./

(V. Gy.)